

ЯКІСТЬ ВИЩОЇ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В ОЦІНКАХ СТУДЕНТІВ

Цимбалюк Наталія Миколаївна – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціальних структур та соціальних відносин факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються результати соціологічного дослідження якості вищої культурно-мистецької освіти в Україні. На підставі студентських оцінок якості освітніх послуг, які надають вищі навчальні заклади культури і мистецтв, зроблено висновок щодо достатньо високого рівня задоволеності майбутніх фахівців якістю своїх загальнонаукових знань та їхніх низьких оцінок професійної (теоретичної та практичної) підготовки. У публікації проаналізовані також уявлення майбутніх спеціалістів щодо перспектив свого працевлаштування та професійної кар'єри. Зазначена необхідність суттєвих змін у системі вищої культурно-мистецької освіти, зокрема нагальна потреба модернізації професійної складової підготовки фахівців цієї галузі. Підкреслена значущість соціологічного супроводження розробки та реалізації державної програми модернізації культурно-мистецької освіти в Україні.

Ключові слова: вища культурно-мистецька освіта, якість освітніх послуг, загальнонаукова, фахова та практична підготовка, проблеми працевлаштування та професійної кар'єри випускників вишів.

В статье рассматриваются результаты социологического исследования качества высшего образования в сфере культуры и искусства в Украине. На основе студенческих оценок качества образовательных услуг, которые предоставляют высшие учебные заведения культуры и искусства, сделан вывод о достаточно высоком уровне удовлетворенности будущих специалистов качеством своих общенаучных знаний и их низких оценках профессиональной (теоретической и практической) подготовки. В публикации проанализированы также представления будущих специалистов о перспективах своего трудоустройства и профессиональной карьеры. Отмечена необходимость существенных изменений в системе высшего образования в сфере культуры и искусства, в том числе острая потребность модернизации профессиональной составляющей подготовки специалистов этой отрасли. Подчеркнута важность социологического сопровождения разработки и реализации государственной программы модернизации образования в сфере культуры и искусства в Украине.

Ключевые слова: высшее культурно-творческого образование, качество образовательных услуг, общенаучная, профессиональная и практическая подготовка, проблемы трудоустройства и профессиональной карьеры выпускников вузов.

The article deals with the results of sociological study of the quality of higher education in the field of arts and culture in Ukraine. On the basis of students' assessments of the quality of educational services that provide higher education institutions of culture and art, it is concluded that future specialists, according to their estimations, are very satisfied with the quality of their general scientific knowledge and are dissatisfied with their professional (both theoretical and practical) training. The article also analyzes ideas of graduates about the prospects of their employment and professional career. The necessity of major changes in the system of higher education in the field of culture and the arts, including the urgent need of modernization of the professional training is stressed. Importance of sociological support of the development and implementation of the state program of modernization of education in the field of arts and culture in Ukraine is highlighted.

Keywords: higher education in the field of culture and art, the quality of educational services, general scientific knowledge, professional and practical training, employment problems, career.

В умовах відродження української культури важливого значення набувають питання функціонування та розвитку вищої культурно-мистецької освіти, яка забезпечує не лише професійну, а й художньо-творчу та духовно-ціннісну спрямованість особистості, є одним із основних інститутів збереження культурної спадщини, трансляції та продукування культурних цінностей суспільства.

Усталеним є зв'язок між якістю вищої освіти та добробутом країни, її майбутнім, оскільки освітня система формує найважливіше багатство суспільства — його соціально-культурний потенціал. Тому

цілком слушним є твердження, що підвищення якості вищої освіти повинно стати стратегічним національним пріоритетом України [1].

Кризові явища в українському суспільстві не оминули й систему культурно-мистецької освіти, кризовий стан якої спровокований такими факторами, як недостатнє бюджетне фінансування, незадовільний стан матеріально-технічної бази переважної більшості навчальних закладів культури і мистецтв, низький рівень науково-методичного забезпечення навчального процесу, дефіцит висококваліфікованих кадрів, характеристики яких відповідали б сучасним вимогам професійної підготовки митців та працівників культури [2, 3].

Зазначимо, що сучасні дослідження освіти відрізняються комплексним характером. До таких досліджень належать роботи В. Бакірова, В. Бех, Б. Бітінас, А. Бичко, А. Бойко, О. Вишневського, І. Гавриленка, І. Зверева, І. Зязюна, П. Ігнатенко, Л. Коваль, С. Русової, Г. Сагач, Л. Скідіна, Л. Сокурянської, М. Фіцула, В. Чепак, С. Щудло та інших учених. Серед західних дослідників величезний внесок у розробку питань управління освітою зробили Д. Белл, Г. Беккер, Й. Бен-Иорет, М. Боуман, М. Блауг, І. Бертран, Б. Вейсборд, Е. Денісон, Дж. М. Кейнс, С. Лезер, Я. Міпсер, Ш. Розен, Е. Тоффлер, Д. Уілер, У. Шарп, Т. Шульц, Й. Шумпетер та ін.

Що стосується якості освіти, в тому числі та перш за все вищої, то, як зазначає українська дослідниця С. Щудло, власне соціологічних робіт з цього питання вкрай мало, оскільки проблематика якості освітніх послуг традиційно вважалася несоціологічною. Більшість науковців бачили цю проблему у дослідницькому полі педагогічної науки [4].

Проте останнім часом у вітчизняній соціології з'явилась низка робіт, в яких у тій чи іншій мірі розглядається питання якості освіти. Ми маємо на увазі публікації таких українських соціологів, як К. Михійльова, С. Подольська, С. Садрицька, Л. Сокурянська, В. Чепак, С. Щудло. Найбільш ґрунтовною, присвяченою власне проблемі вивчення якості вищої освіти є монографія С. Щудло «Вища освіта у пошуку якості: quo vadis» [4], яка вийшла з друку у 2012 р.

Проте у наукових розвідках зазначених вище науковців не розглядаються питання розвитку системи культурно-мистецької освіти в Україні, якості освітніх послуг, які вона надає.

Брак теоретичних розробок та емпіричних досліджень з обраної нами проблеми в соціології культури та соціології освіти змусив нас звернутися до робіт, підготовлених в межах таких дотичних до соціології наук, як філософія, культурологія, педагогіка, мистецтвознавство, правознавство та ін. Особливу роль у визначенні теоретичних засад нашого дослідження, окрім зазначеної монографії С. Щудло, мали роботи таких представників сучасної філософської думки, як В. Андрущенко, В. Вікторов, В. Кремень, а також педагогічної (В. Вербець, Н. Пастухова, С. Шишов), правової (В. Кваніна, Т. Фролова, С. Куров) та економічної (А. Бабич, Ю. Біченко, А. Воронін, В. Гойло, В. Зуєв, А. Савельєв, А. Федотов, Л. Якобсон) науки.

З огляду на наш дослідницький фокус, ми також звернулись до робіт С. Волкова, який аналізує обрану нами проблему з точки зору мистецтвознавства (див.: [2, 5]), та до творчого доробку Інституту культурології Академії мистецтв України (див.: [6]). Знайомство з роботами перелічених вище науковців, а також наша власна дослідницька та педагогічна практика свідчать про те, що за сучасних умов існує суттєва проблема, що полягає у протиріччі між тими знаннями, вміннями та компетенціями, які майбутній фахівець отримує під час навчання у вищому навчальному закладі культури і мистецтв, та реальними потребами ринку праці, вимогами до молодого спеціаліста з боку вітчизняних роботодавців. Це значно ускладнює процеси працевлаштування молодих спеціалістів, сприяє їхньому «вимиванню» з професійної когорт, пошуку роботи за кордоном або прагненню до перекваліфікації.

З огляду на сформульовану нами проблемну ситуацію, Міністерством культури України спільно з Українським центром культурних досліджень на виконання Законів України «Про освіту» (1991 р.), «Про вищу освіту» (2002 р.) та відповідно до плану науково-дослідних робіт Міністерства культури України на 2012-13 рр. було започатковано соціологічне дослідження «Стан та перспективи розвитку культурно-мистецької освіти в Україні». Метою дослідження, як і метою цієї публікації, було виявлення оцінки споживачів освітніх послуг (у нашому випадку – студентів випускних курсів ВНЗ культури і мистецтв) якістю отриманої ними освіти.

На першому етапі дослідження (травень 2012 р.) були проведені фокусовані групові інтерв'ю зі студентами, а також анкетне опитування, в якому взяли участь 112 студентів випускних (IV та V) курсів

основних напрямків підготовки фахівців сфери культури і мистецтв¹, фінансування яких забезпечується за рахунок держави. В межах цієї публікації ми звертаємось лише до аналізу результатів анкетування.

Опитування проводилось серед студентів трьох вишів: Київського національного університету культури і мистецтв, Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв та Інституту екранних мистецтв. При формуванні вибіркової сукупності дослідження було використано метод пропорційної квотної вибірки.

Розроблена дослідниками анкета складалася з трьох блоків запитань. У першому визначалась задоволеність студентів отриманою професійною освітою, в другому – їхні уявлення щодо соціального потенціалу фахової освіти, в третьому – професійні ризики випускників ВНЗ культури і мистецтв.

Перш ніж звернутися до аналізу отриманих нами результатів, ми маємо уточнити визначення головного поняття нашого дослідження – «якість освіти». Серед дефініцій цього поняття, представлених у наукових публікаціях, нам імпонує визначення, сформульоване С. Щудло у згаданій нами вище монографії. Саме із цієї дефініції ми виходили, здійснюючи своє емпіричне дослідження.

Отже, якість освіти С. Щудло визначає як «інтегративну конвенційну характеристику освітнього процесу та його результатів, що виражає ступінь їхньої відповідності очікуванням суб'єктів освітнього простору – від окремого індивіда до суспільства загалом» [4, с. 56]. При цьому серед суб'єктів освітнього простору С. Щудло називає державу як основного гравця, що характеризується найбільшим впливом на інститут освіти; навчальні заклади як безпосередніх виробників освітніх послуг; студентів як безпосередніх споживачів освітніх послуг та їхніх батьків як інвесторів в освіту дітей та опосередкованих споживачів освітніх послуг; роботодавців як споживачів освітніх послуг; незалежні громадські професійні співтовариства (вітчизняні й міжнародні), які здійснюють оцінку якості освіти; суспільство, яке формує громадську думку, є своєрідним каталізатором соціального запиту на освіту [4, с. 89-90].

Як зазначалось вище, у своєму дослідженні ми звернулись до такого суб'єкта освітнього процесу, як студенти випускних курсів. Отже, проаналізуємо отриману нами емпіричну інформацію.

Перш за все зазначимо, що, висловлюючи своє ставлення до якості здобутої освіти, 62,4% опитаних відповіли, що задоволені нею, 23,1% – не задоволені, 14,5% респондентів не змогли дати однозначну відповідь.

З огляду на наведені дані, можна вважати, що ситуація з якістю культурно-мистецької освіти в Україні є більш-менш задовільною (у всякому разі так вважають майже дві третини опитаних нами студентів). В той же час майже кожний четвертий із них категорично з цим не згоден, а кожний сьомий взагалі не визначився з цим питанням. Щоб з'ясувати, чим саме задоволені чи не задоволені студенти, ми звернулись до аналізу їхніх оцінок якості освітніх послуг, які вони одержують за трьома напрями освітньої підготовки: загальнонауковим, фаховим та практичним.

Першим у рейтингу за оцінками студентів виявився *загальнонауковий напрям*. Зокрема, 81% опитаних, оцінюючи якість наданих ним загальнонаукових знань за п'ятибальною шкалою, обрали п'яту (найвищу) позицію на цій шкалі, тобто надання цих знань задовольняє наших респондентів у повній мірі.

Що стосується професійного напрямку підготовки, то в повній мірі якість надання цих знань задовольняє лише 7,4% опитаних, частково задовольняє – 28,3%. Категорично не задовольняє якість цих знань кожного п'ятого респондента; скоріше, не задовольняє, ніж задовольняє понад третину опитаних (34,3%).

На нашу думку, така суттєва різниця в оцінках студентів якості наданих ним загальнонаукових та професійних знань можна пояснити більшою значущістю для наших респондентів фахових знань. Адже не загальнонаукові, а саме ці знання перш за все вони мають пред'являти майбутнім роботодавцям, як і свої практичні вміння та навички. До речі, практичний напрям підготовки дещо вище (у порівнянні з фаховим напрямом) оцінюється опитаними нами студентами: у повній мірі задоволені якістю надання ним практичних вмінь та навичок 14,3% із них, частково задоволені – 37,2%, скоріше, не задоволені, ніж задоволені – 51,5%, категорично не задоволені – 40,1%.

Отже, достатньо високо оцінюючи якість одержаної освіти в цілому, опитані нами студенти висловлюють незадоволення якістю фахової та практичної підготовки. Це викликає серйозне занепокоєння і вимагає подальших досліджень зазначених напрямків освітньої діяльності в культурно-мистецьких ВНЗ.

Одним із чинників, що визначають оцінки студентів якості освіти, яку вони отримують, є, на нашу думку, усталеність їхнього професійного вибору. Адже в залежності від того, сприймає студент обраний

¹ Маємо на увазі такі напрями, як музейна справа, культурологія, історик-музезнавець, музезнавство і охорона пам'яток, музикознавець, музичний імпресаріо, музичне мистецтво, народні інструменти, менеджер індустрії дозвілля, рекреаційних ресурсів і технологій

ним фах як такий, якому він присвятить все своє життя, чи ні, хотів би він отримати іншу професію, чи ні, його оцінки якості одержаної освіти будуть суттєво відрізнятися.

Звернувшись до відповідей наших респондентів щодо усталеності їхнього професійного вибору, ми виявили, що хотіли б змінити свою професію 28% опитаних студентів, не змогли визначитись з цим 41% респондентів, нарешті, близько третини опитаних (31,2%) зазначили, що не збираються міняти свій фах.

Зазначимо, що студенти з усталеним професійним вибором дають більш критичні оцінки якості своєї освіти, що зумовлюється, на наш погляд, більш високим рівнем вимог цієї групи майбутніх фахівців до власної професійної підготовки, до своїх професійних знань, вмінь та навичок, які вони збираються реалізувати, працюючи після закінчення вишу за обраним фахом. В цілому по масиву опитаних таке прагнення (працювати за спеціальністю) висловили 45% респондентів. Четверть опитаних не змогла дати чіткої відповіді на запитання про бажане місце працевлаштування після закінчення ВНЗ; 11% опитаних не планують працювати за фахом.

У цьому контексті проаналізуємо, які, на думку наших респондентів, професійні ризики очікують їх у майбутньому (див. рис. 1)

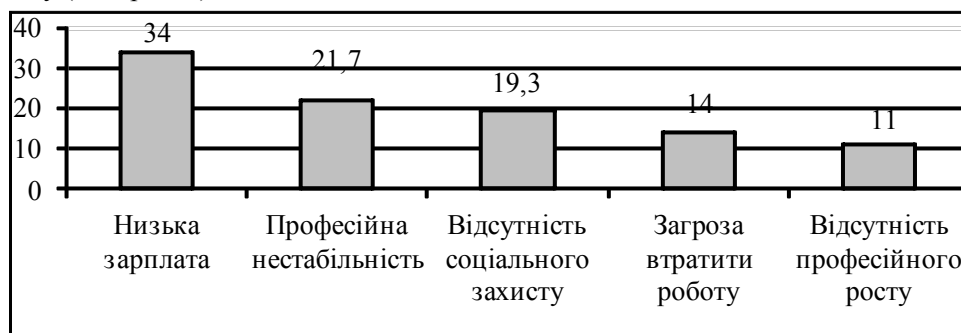

Рисунок 1. Професійні ризики працівників культурно-мистецької сфери (у %)

З огляду на дані, представлені на рис. 1, наші респонденти добре обізнані щодо ситуації зайнятості у культурно-мистецькій сфері.

Так, опитані студенти, оцінюючи професійні ризики, перш за все говорять про низьку зарплату (34%) у бюджетному секторі їхньої галузі. Непокоїть їх також професійна нестабільність, часткова зайнятість (21,7%) працюючих у цій сфері, відсутність у них соціального захисту (19,3%), загроза втратити роботу (14%), відсутність перспективи професійного росту (11%).

Отже, ще не розпочавши професійну діяльність, майбутні спеціалісти культурно-мистецької галузі добре усвідомлюють проблеми, які очікують на них після завершення навчання у виші. І це у тому випадку, якщо вони працевлаштуються, що також є досить проблематичним.

Можливо, саме за цих причин опитані нами студенти досить низько оцінили значущість вищої освіти (у всякому разі культурно-мистецької) для особистості (див. рис 2).

Рисунок 2. Уявлення студентів про можливості, які дає людині вища освіта (в %)

Як бачимо, менше половини опитаних вважають, що отримана освіта надасть їм можливість самореалізуватися, розкрити свої творчі здібності. Тільки кожний п'ятий респондент впевнений, що професія, яку він здобув у виші, покращить його матеріальне становище. Лише 15, 5% опитаних сподіваються, що завдяки вищій освіті вони підвищать свій соціальний статус. Нарешті, лише 7% опитаних мають надію, що вища освіта забезпечить їм цікаве коло спілкування.

Серйозною проблемою випускників в умовах ринкового суспільства залишається працевлаштування після закінчення ВНЗ. Сьогодні досить часто студенти вищих навчальних закладів, які навчаються на стаціонарних відділеннях закладів освіти, одночасно розпочинають трудову діяльність.

Так, за даними нашого дослідження, тільки третина (31%) опитаних нами студентів випускних курсів не працює; 40,8% працюють не за фахом, який вони отримують, 28,2% – за фахом. Визначаючи мотиви своєї додаткової зайнятості, студенти перш за все говорять про своє прагнення до матеріальної незалежності.

Звичайно, працюючий студент змушений пропускати заняття у ВНЗ, що, безперечно, негативно позначиться на якості освіти, яку він отримує. Проте, якщо його додаткова зайнятість пов'язана зі спеціальністю, яку він опановує, це сприяє розвитку його практичних вмінь та навичок у сфері обраного фаху. Саме на ці негативні та позитивні наслідки додаткової зайнятості вказували наші респонденти під час опитування.

На нашу думку, досвід працевлаштування вже на студентській лаві допомагає майбутнім фахівцям визначитися також з там, де спеціалісти їхнього фаху мають більше можливостей для творчого та професійного розвитку (див рис. 3).

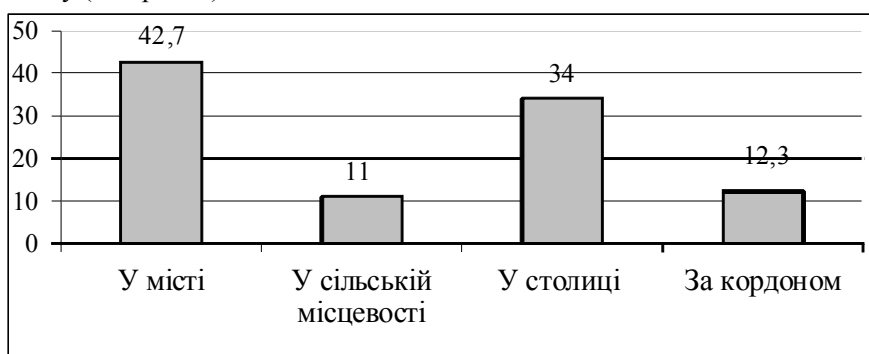

Рисунок 3. Уявлення студентів щодо можливостей творчого та професійного розвитку в залежності від місця працевлаштування (у %)

Як бачимо, всупереч поширеним стереотипам щодо прагнення випускників вишів працевлаштуватися в столиці, більшість опитаних надає перевагу нестоличному місту (близько 43%). На думку наших респондентів, місто є більш лояльним до шукачів творчого та професійного розвитку. Хоча міське населення, як і сільське, також потерпає від безробіття, але воно, принаймні, має більше можливостей для своєї самореалізації (так вважають 76,7 % опитаних). Планують працювати в столиці України трохи більше третини опитаних, при цьому переважна більшість із них є киянами.

Досить привабливою перспективою для студентів є можливість працевлаштування за кордоном. Однак проведене опитування засвідчило, що наші респонденти об'єктивно оцінюють можливості творчого та професійного розвитку за кордоном. Тільки 12,3% із них вважають, що такі можливості там є. Приблизно стільки ж опитаних (11%) прагнуть знайти своє визнання в сільській місцевості.

За даними нашого дослідження, більшість випускників планує працювати в комерційних структурах (69,5%), значно менше (19,6%) хотіли б працевлаштуватися в державних закладах культури і мистецтв, що свідчить про «непопулярність» державних установ у майбутніх фахівців. Прагнення тих, хто хотів би там працювати, очевидно, пов'язані з уявленням студентів про стабільність державних закладів та організацій. Зазначимо, що 10,9% респондентів планують займатися індивідуальною підприємницькою діяльністю в культурно-мистецькій сфері.

Таким чином, здійснене дослідження засвідчило існування серйозних проблем у фаховій підготовці та працевлаштуванні спеціалістів – випускників культурно-мистецьких вишів. І хоча більшість опитаних (62,4%) в цілому задоволені якістю освіти, яку вони отримують, але це преш за все стосується рівня одержаних знань із загальнонаукової підготовки, а не суто фахових теоретичних знань та практичних вмінь та навичок, брак яких зумовлює додаткові проблеми працевлаштування в складних умовах переходу нашого суспільства до ринкової економіки.

Все це зумовлює необхідність суттєвих змін у вищій культурно-мистецькій освіті в Україні, її суттєвого удосконалення, перш за все поліпшення фахової теоретичної та практичної підготовки випускників. Реалізація цього завдання потребує спільних зусиль професорсько-викладацьких колективів вищих навчальних закладів культури та мистецтв та органів управління освітою та культурою, перш за все Міністерства освіти і науки та Міністерства культури України. Разом із науково-педагогічними

працівниками зазначених вишів міністерства, що опікуються освітою і культурою, мають розробити державну програму модернізації вищої культурно-мистецької освіти, яка б передбачала конкретні заходи, спрямовані на підвищення її якості.

Розробка такої програми, на нашу думку, повинна мати соціологічне забезпечення. У цьому контексті підкреслюємо необхідність продовження дослідження, результати якого аналізувались у цій публікації. Наступні етапи цього дослідження, як ми вважаємо, мають бути присвячені вивченню оцінок якості вищої культурно-мистецької освіти таких суб'єктів освітнього простору, як викладачі вишів та роботодавці. Це допоможе з'ясувати та узгодити уявлення цих суб'єктів щодо сучасних суспільних запитів у культурно-мистецькій сфері та можливостей вітчизняної вищої освіти задовольняти ці запити.

Література:

1. Троєльнікова Л.О. Художня освіта у США: теоретичні засади та практичний досвід / Людмила Троєльнікова // Вісник КНУКіМ: Мистецтвознавство. – 2003. – Вип. 9. – С.155–162.
2. Волков С.М. Система мистецької освіти в культурі України 90-х років ХХ століття: традиції, реформи, перспективи: Автореф. дис. канд. мистецтвознав.: 17.00.01 [Електронний ресурс] С.М. Волков; Нац. муз. акад. України ім. П.І. Чайковського. – К., 2003. – 20 с. – укр.
3. Бітаєв В.А. Естетичне виховання і гуманізація особи / Бітаєв В.А. – К.: ДАКККіМ, 2003. – 232 с.
4. Щудло С. Вища освіта у пошуку якості: quo vadis / Світлана Щудло – Харків–Дрогобич: Коло, 2012. – 340 с.
5. Волков С.М. Особистість в світлі нових парадигм функціонування мистецьких навчальних закладів. До проблеми інтеграції освітніх систем / С.М. Волков // Культурологія та мистецтвознавство: Зб. статей. Вип. 15. – К., 2004. – С.243-247.
6. Проблеми мистецької освіти: Типологічні критерії та науково-методична розробка / Інститут культурології Академії мистецтв України; Авт. кол.: О.І. Безгін (кер. авт. колективу), Г.Є. Бернадська, І.С. Кочарян, О.Ш. Дацко, О.Ю. Успенська. – К.: СПД Голосуй, 2008. – 400 с.